

Широков Володимир Анатолійович,
директор Українського мовно-інформаційного фонду Національної академії наук України,
академік Національної академії наук України, доктор технічних наук

Ющенко Світлана Сергіївна,
науковий співробітник відділу інформатики Українського мовно-інформаційного фонду Національної академії наук України

ЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ МОДЕРНІЗОВАНИХ ЗАКОНІВ УКРАЇНИ

Технологічний статус мови в сучасному світі безперервно розширює рамки лінгвістичних досліджень. Наука, що виникла на межі мово- і правознавства – юридична лінгвістика, – нині посідає належне місце в обох системах наукових знань, а напрацьовані нею методики та інструменти дозволяють не лише досліджувати зміст законодавчих актів, а й вказувати на необхідність лінгвістичного корегування мовної форми санкціонованих державою правил поведінки. Така необхідність виникає, наприклад, у разі виявлення в законах або проєктах законів конфліктогенних контекстів, спричинених суперечностями, неоднозначностями, термінологічними розбіжностями та підміною понять, лакунами (прогалинами) та ін.

Одним з найважливіших аспектів законотворчості, крім, власне, розроблення нових законів, є модернізація (оновлення) чинних з метою вдосконалення законодавства: «Соціальне призначення законотворчості полягає у встановленні стандартів, еталонів, взірців поведінки учасників суспільної життєдіяльності, тобто у моделюванні суспільних відносин, які, з позицій держави, є припустимими, бажаними або необхідними (обов'язковими чи забороненими), або іншими словами – це встановлення нових правових норм, зміна та скасування застарілих правових норм на законодавчому рівні» [1].

Зазначене, насамперед, стосується кримінального законодавства, превентивна функція якого та вплив на всі сфери суспільного життя відіграє одну з ключових ролей у регулюванні правовідносин. «Справедливе» та дієве кримінальне законодавство є запорукою політичної, економічної та соціальної стабільності, а якість його модернізації – умовою стійкого розвитку нашого суспільства.

Аналіз юридичної літератури засвідчує велику увагу, що приділяється актуальній та суспільно значущій темі модернізації

різних гілок вітчизняного законодавства¹, але дослідницький пошук юристів-учених обмежується оглядом проблем, пов'язаних із функціонуванням застарілих норм та формулюванням теоретичних і практичних настанов щодо їх вирішення. Кількісний аналіз змістових змін у текстах законів, що вбачаються результатом модернізації, не передбачений навіть на рівні концепції. Тоді як з позиції інформаційних наук, здобутками яких послуговується сучасна прикладна (отже – юридична) лінгвістика, такий аналіз необхідний для розмежування процесів оновлення та розвитку законодавства, хоча обидва зазначені типи процесів є результатом послідовних цілеспрямованих процесуальних дій: не будь-які зміни в нормативному регулюванні є його модернізацією, а не кожна модернізація – розвитком.

Оскільки розвиток системи будь-якої природи асоціюється з її еволюцією, подальший виклад ґрунтуємо на положеннях загальної теорії еволюції [2], згідно з якою *складність системи, що еволюціонує, завжди зростає*.

Оскільки законодавство мислиться та розробляється як система, його складність, як і складність будь-якої системи, в першому наближенні корелює з кількістю елементів. Юридична наука називає елементами системи законодавства закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, нормативні акти вищих органів виконавчої влади та ін. Неважко переконатися, що їх кількість з року в рік неспинно збільшується. Але чи означає це, що вітчизняне законодавство розвивається (себто еволюціонує) з такою ж динамікою?

Ні, не означає. Річ у тім, що в кожній системі паралельно з еволюційними процесами відбуваються й протилежні, так би мовити, «антиеволюційні» процеси, що характеризуються зростанням паразитної компоненти у загальному інформаційному потоці. У системі законодавства паразитна компонента, яка за рахунок збільшення загального обсягу системи зменшує частку «корисної» інформації, необхідної для моделювання суспільних відносин, міститься, зокрема, в забезпечувальних (оперативних) законах, якими вводяться в дію інші законодавчі акти, ратифікуються міжнародні

¹ Див., наприклад, праці Бауліна Ю. В., Тація В. Я., Колоса М. І., Харченка В. Б., Панова М. І., Маслак Н. В. та ін. стосовно модернізації кримінального законодавства; Романенко І. В., Пивоварова В. В. та ін. (антикорупційне законодавство); Бакалінської О. О., Кочина В. В. та ін. (господарське законодавство); Михайленко В. В. та ін. (кримінальне процесуальне законодавство), Вітмана К. В. та ін. (законодавство про національні меншини); Зельдіної О. Р. та ін. (законодавство про судовий захист прав суб'єктів підприємництва) тощо.

договори та ін., офіційних документах (постановах, розпорядженнях, наказах, актах індивідуальної дії, проектах рішень, документах, підготовлених у рамках регуляторної діяльності тощо). Безперечно, зазначені акти є необхідними правовими інструментами розвитку законодавства, але водночас вони містять і стримувальні чинники такого розвитку, знижуючи його інформаційну насиченість, отже – еволюційну компоненту складності¹.

Інформаційну субстанцію будь-якого закону утворюють «концепти» – юридично значущі поняття та відношення між ними. Деякі з «концептів» мають визначення в тлумачних юридичних джерелах, значення інших розкривається в дефінітивних нормах законів або реконструюється з контексту, або зафіксовано в тлумачних джерелах загальномовної лексики, або потребує окремого пояснення уповноваженими на це державними органами за відповідним запитом, або взагалі не підлягає строгому визначенню. У будь-якому разі, кількість «концептів» закону в першому наближенні є корелятом його складності.

Отже, в загальних рисах запропонована методика аналізу модернізованого закону зводиться до порівняння двох множин, першу з яких утворено з «концептів», встановлених у тексті модернізованого закону (для цілей цієї статті позначимо її як {M}), іншу – з «концептів», встановлених у тексті попередньої редакції цього закону (позначимо як {P}).

Якщо {M} більше {P}, або {M} та {P} складаються з різних елементів, то з великою ймовірністю має місце розвиток механізму правового регулювання відносин. Якщо {P} більше {M}, з великою ймовірністю має місце його оновлення через скасування застарілих приписів (норм права). Якщо різницею між {M} та {P} можна знехтувати – з великою ймовірністю має місце впорядкування правових засобів.

Зрозуміло, що запропонована методика орієнтована на опрацювання продуктів законотворчості інтелектуальними комп'ютерними засобами, адже працездатність формування множини «концептів» аналізованих законів та проектів законів у «ручному» режимі не гарантує практичну значущість отриманого результату. Але зауважимо, що на сьогодні завдання автоматичного розпізнавання «концептів» у природномовних текстах досить успішно вирішено за допомогою сучасних технологій та нейромереж, і якщо викладена методика дозволить, принаймні частково, запобігати імітаціям змін у правовому регулюванні, на нашу думку, її слід взяти на озброєння.

¹ Закони розробляються та функціонують виключно в природномовній формі, показником складності природномовного тексту є кількість інформації, що в ньому міститься.

Список використаних джерел

1. Законознавство та законотворчість. Навчальний онлайн курс. 2020. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://e-learning.rada.gov.ua/storage/126/Програма-курсу.pdf>.
2. Широков В. А. та ін. Лінгвістично-інформаційні студії: Праці Українського мовно-інформаційного фонду НАНА України. У 5 томах Т. 1 : Наукова парадигма та основні мовно-інформаційні структури. Київ: Укр. мовно-інформ. фонд НАН України, 2018. С. 168 – 263.

Юлдашева Світлана Анатоліївна,

професор кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук, доцент

РОЛЬ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Термінологія є одним з найбільш динамічних складників лексичної системи мови. Вона характеризується постійним розвитком, зокрема й впливом інших мов. Жодна культура світу не розвивається в ізоляції, відірвано від інших культур. Одним із наслідків такого взаємозв'язку є поява іншомовних слів у мові кожного народу. Контакти народів зумовлюють культурний обмін, зокрема обмін словами [14, с. 229].

Питання про надходження та функціонування іншомовної лексики є одним із актуальних у дослідженні термінології. Воно завжди привертало увагу дослідників. Запозичення з інших мов є одним із активних джерел поповнення терміносистеми будь-якої мови. Кожна окрема термінологічна система мови відрізняється від інших пластів лексики значною кількістю запозичень з інших мов. Отож бо, слова іншомовного походження завжди були об'єктом уваги філологів, які досліджують історію запозичень, їх причини. Питанням функціонування слів-термінів іншомовного походження у мові спеціалістів та питанням запозичення й упорядкування термінів іншомовного походження займалися такі українські дослідники: О. Сербенська, Г. Онуфрієнко, Н. Руколянська, С. Головатий, Ю. Зайцев, І. Усенко, Н. Артикуца, Ю. Прадід, О. Юрчук, Б. Стецюк, І. Гумовська, С. Кравченко, В. Демченко, І. Кочан, А. Токарська, Г. Їжакевич, О. Копиленко, В. Радецька, В. Сімонюк, З. Тростюк, Т. Панько, Г. Мацюк, М. Васильєва, А. Д'яков, Т. Кияк, З. Куделько та інші.

Правнича термінологія є специфічною системою, яка пройшла довготривалий процес формування, що зумовило генетичну неоднорідність її лексичного складу. Розвиток української правничої